HET PARTIKEL SA IN HET SURINAAMS

DOOR

R. D. SIMONS

Het is verheugend, dat het Neger-Engels (Surinaams) hoe langer hoe meer belangstelling ondervindt en een onderwerp van wetenschappelijk onderzoek gaat uitmaken. Zo hadden in 1953 aan de Universiteit van Amsterdam twee promoties plaats op een proefschrift over het Surinaams. Op 19 Mei promoveerde L. L. E. RENS cum laude op een dissertatie, getiteld *The historical and social background of Surinam's Negro-English* en op 15 December J. VOORHOEVE op een proefschrift *Voorstudies tot een beschrijving van het Sranan Tongo*¹⁾.

Met dr VOORHOEVE menen wij op een belangrijk punt van mening te moeten verschillen.

Op bladzijde 62–63 van zijn proefschrift lezen wij: „De *sa*-categorie kan inderdaad dikwijls met een futurum vertaald worden. Hierop baseerden wij onze voorlopige waardebeoordeling: futuraal aspect. Als men het materiaal echter aan een gevoeliger analyse onderwerpt, blijkt deze waardebeoordeling onhoudbaar. Het Europese futurum wordt dikwijls weergegeven door het hulpwerkwoord *go* (gaan). Duidelijk niet-futuraal gebruik van *sa* is mogelijk. De *sa*-categorie blijkt in de meeste gevallen een verzekering of belofte in te houden, die op zichzelf nog vrij vaag blijft. Omschrijving van de waarde: de mogelijkheid bestaat, dat, er is kans op dat, Wanneer een minder vage belofte gegeven moet worden of als men iemand groter zekerheid wenst te geven, gebruikt men het hulpwerkwoord *go* (letterlijk: gaan). Omschrijving van de waarde van *go*, aldus gebruikt: van plan zijn, vastbesloten zijn, op het punt staan, voorbestemd zijn,”

Deze uiteenzetting vinden wij gecondenseerd in de 10e stelling van de promovendus, welke stelling aldus luidt: „Het verbale partikel *sa* geeft het praedicaat in het Sranan Tongo de waarde van „onwerkelijkheid”.

Gezien het aangehaalde citaat uit de tekst had voor „onwerkelijkheid” o.i. beter kunnen staan „onzekerheid”. Immers de schrijver heeft geen absolute irrealis, maar een potentialis op het oog („de mogelijkheid bestaat, er is kans op”).

¹⁾ Waarom *het* Sranan Tongo? Heeft de schrijver misschien aldus gedacht: Sranan Tongo (Surinaamse tong, taal) is Neger-Engels of Surinaams. *Het* Neger-Engels, *het* Surinaams, dus *het* Sranan Tongo? Maar Sranan is hier adjectief. En voor Surinaamse woorden, die in het Nederlands niet onzijdig zijn, pleegt men toch niet het onzijdige lidwoord te plaatsen. Cf. *het* Engels, *het* Frans, maar *de* Engelse taal, *de* Franse taal.

Wij zijn het hiermede niet eens. O.i. is *sa* het hulpwerkwoord voor de toekomstige tijd, ook als men een zeker, een vaststaand futurum wil uitdrukken. Met daarnaast een futurum-vorming met *go*, wanneer men een futurum proximum wil aanduiden. Evenals in het Nederlands het algemene „zullen” met daarnaast „gaan”: ik ga even kijken, wat de kinderen uitvoeren. Als in het Engels „shall” naast „to be going”, als in het Frans de vervoegde vorm van het werkwoord naast de omschrijving met „aller”.

Dr VOORHOEVE adstrueert zijn mening met enkele voorbeelden, die o.i. aan die mening géén steun verlenen. Hij schrijft o.a.: „Een zin als: Luku na mofo na oro, efu ju no sa si Konkoni (Kijk in mond in gat of je niet vp (verbaal partikel) zien Konkoni) kan men niet futuraal vertalen; *sa* duidt hier op twijfel, op een „misschien”.

Nog daargelaten, of de zin niet futuraal te vertalen zou zijn, zou dit voorbeeld hoogstens kunnen leiden tot de conclusie, dat *sa* niet steeds een vaststaand futurum aangeeft, doch dit wettigt nog niet de uitspraak, dat *sa* (als regel) een onwerkelijkheid of een onzekerheid uitdrukt en dat de waardebepaling: futuraal aspect „onhoudbaar” zou zijn.

„Ik dénk wel, dat hij komen zal”. „Ik hóóp, dat hij het doen zal”. Het komen en het doen staat niet vast, maar kan hieruit nu de stelling worden geponereerd, dat „zullen” in het Nederlands (in het algemeen) geen futuraal aspect zou hebben?

Een ander voorbeeld geeft VOORHOEVE, met verwijzing naar HERSKOVITZ (p. 163 regel 13): Anansi (de Spin) zal door de koning worden gedood. Op weg naar de terechtstelling klinkt uit een boom een stem, die zegt: „Ala suma sa dede” (Alle mensen zullen sterven). „Toch” — aldus VOORHOEVE — „bewijst het verloop van het verhaal, dat het hier slechts een bedreiging geldt en geen onafwendbare werkelijkheid. Het hele verhaal is gebouwd op het feit, dat de koning de bedreiging niet als onafwendbaar beschouwt”.

Zelfs als dit zo ware (hieronder zal blijken, dat het geenszins zo is), dan is dit voorbeeld niet adequaat. Het is toch niet de vraag, wat de *hoorder*, i.c. de koning, meent, maar wat de *spreker*, i.c. de stem uit de boom, bedoelt. Als de stem niet anders wilde constateren dan het onloochenbare feit, dat alle mensen zullen sterven of slechts de mogelijkheid aangeven, dat dit wel spoedig met de koning en alle anderen zou kunnen gebeuren, had de bedreiging wel achterwege kunnen blijven! — Als men tegen iemand zegt: „Als ge nu naar hem toegaat, zult ge hem *zeker* thuis vinden” en de aangesprokene zou ten antwoord geven: „Dat geloof ik niet, ik denk, dat hij al weg is”, maakt dan de omstandigheid, dat het thuis vinden door de hoorder niet aannemelijk wordt geacht, dat in het eerste zinnetje „zult” geen futuraal aspect heeft? — In de loop der tijden hebben heel wat profeten met grote stelligheid verklaard: „De wereld zal dan en dan vergaan”. Velen hebben daaraan geen geloof gehecht en de wereld is niet vergaan. Maar was voor de voorspelers in het „zal” een onwerkelijkheid gelegen? Had het partikel voor hen de waarde van een irrealis of potentialis? Immers neen.

En nu het verhaal van de Spin, waarbij de koning, als dr VOORHOEVE zegt, de bedreiging als niet onafwendbaar beschouwt. Het is een kort

verhaal, dat wij hier in zijn geheel in vertaling doen volgen (naar HERSKOVITS, *Suriname Folk-Lore*, p. 168–169).

Anansi ging op roof uit in 's Konings woning. Maar de koning liet hem gevangen nemen en men ging hem ter dood brengen. Hij wist niet, wat te doen. Toen liet hij zijn kind in een boom klimmen. Toen zong deze:

Ge doodt Anansi tot...
 Ge doodt Anansi tot...
 Alle mensen zullen sterven,
 Des konings vrouw zal sterven,
 De koning zelf zal sterven,
 Alleen Anansi zal in leven blijven.

Toen de koning dit hoorde, werd hij bevreesd. Hij dacht, dat het God was, die gesproken had. Toen spoedde hij zich naar zijn vrouw en zeide: „Laten zij Anansi loslaten. Als zij Anansi doden, zullen allen sterven”. Zo liet men Anansi los. Anansi stierf niet.

Dit is het verhaal. De koning bevreesd, Anansi losgelaten! Kan men dan zeggen, dat de koning de bedreiging uit de boom — hij dacht, dat God gesproken had! — als niet onafwendbaar beschouwde? Integendeel! Maar bovendien, hoe luidt in het oorspronkelijke de zin: „Als zij Anansi doden, zullen allen sterven”? Aldus: „Efoe den kiri Anansi, dan ala go dede”. En *go* heeft toch volgens dr VOORHOEVE (te recht) de waarde van o.a. „op het punt staan”. De koning zeide dus: Als zij Anansi doden, dan staan wij allen op het punt te sterven. Niet onafwendbaar, maar zeer imminent achtte Z.M. aller dood, wanneer Anansi zou worden terechtgesteld!

Wij herhalen: Hèt werkwoord voor de toekomstige tijd is *sa*. Alleen voor het futurum proximum wordt *go* gebruikt. *Sa* drukt geen onwerkelijkheid uit.

Zo was het vroeger, zo is het nog. Dit moge uit het volgende blijken.

De Bijbelvertaling:

Daarin vindt men op legio plaatsen het partikel *sa*. *Go* treft men *nergens* aan. Uit de voorbeelden, die voor het grijpen liggen, neem ik er drie uit Mattheus.

De engel voorzegt aan Jozef: Want Herodes zal alles in het werk stellen om het kind om te brengen (2 vs. 13). Vertaling: „Herodes *sa* soekoe da pikien foe kili hem”.

Een engel ook zegt tot Maria en Maria van Magdala: Hij gaat u voor naar Galilea, daar zult ge Hem zien (28 vs. 7). Vertaling: „Janda joe *sa* si Hem”.

En Jezus zelf tot Petrus: Want voorwaar [dit is toch wel zéér positief], ik zeg u: Eer de haan kraait zult ge mij drie maal verloochenen (26 vs. 34). Vertaling: „Vo troe, mi taki gi joe taki bifo kakka sa bari, joe *sa* meki lei drietron kaba taki, joe no sabi mi”.

Spreekwoorden:

Een spreekwoord moge dan niet altijd een waar woord zijn, men bedoelt toch niet bij een adagium een „onwerkelijkheid” of „onzekerheid” te stellen. Toch ook bij de spreekwoorden het partikel *sa* en niet *go*. Twee voorbeelden:

„Efoe joe habi patiensi joe *sa* si mira bere”. (Indien ge geduld hebt, zult ge het ingewand van de mier zien; d.i. Geduld overwint alles).

„Efoe joe loekoe na blakka foe alen, nooiti joe *sa* go na doro” (Als ge op het zwarte van de dreigende regen let, zult ge nooit uitgaan; d.i. Wie niet waagt, wie niet wint).

Bij hoge uitzondering zal men in een spreekwoord als partikel van het futurum *go* vinden, maar dit niet om een grotere zekerheid te geven dan bij het gebruik van *sa*, doch als het gaat om een futurum proximum. Ingevolge de regel dus. Zo vinden wij in de lijst van spreekwoorden in de woordenlijst van WULLSCHLÄGEL onder nummer 500 „Di soema no si patata, wantem te a *go* si hem, a njam hem nanga boeba”. (Degene, die nog nooit een aardappel heeft gezien, *zodra* hij die zien zal, eet hij die met de schil op. D.i. Wie in slechte omstandigheden heeft verkeerd, wil, als hij in beter doen komt, ook alles tegelijk hebben).

Het eedsformulier:

„Mi sweri, troe troe, efoe mi lei, Gado Masra *sa* strafe mi”. (Ik zweer voorwaar, indien ik lieg, zal God, de Heer, mij straffen).

Men heeft bij de samenstelling van dit formulier toch zeker niet bedoeld, dat bij meined „de mogelijkheid” bestaat, dat „er kans op is”, dat de goddelijke straf zal volgen.

Nu zou men, wat de bijbelvertaling betreft, kunnen opmerken: „Dat is bijbeltaal” of erop kunnen wijzen, dat de Bijbel door Europeanen (zendelingen der Moravische Broedergemeente) is vertaald, die misschien het Surinaams niet voldoende beheersten of aanvoelden.

Bij de spreekwoorden is dat anders. Dit zijn geen eenvoudige vertalingen van het Nederlandse equivalent — lang niet altijd althans — maar eigen beeldspraak in eigen taal-constructie.

En ook wat het eedsformulier betreft, geen vertaling van enkele Nederlandse woorden, maar een duidelijk, wat uitvoerig vermaan, dat tot eenvoudigen spreekt en wel door een goed kenner van het Surinaams moet zijn geformuleerd.

Nu zou nog de mogelijkheid overblijven, dat *sa* om een zeker te verwachten toekomstige gebeurtenis uit te drukken, archaisch is en door *go* is vervangen en dat voor het „moderne” Surinaams de opmerking van dr. VOORHOEVE juist is. Doch dit is niet het geval. Bij een belangrijke bespreking, waarbij men tot een beslissing *moet* komen, maar die door de een of andere omstandigheid moet worden afgebroken, zal een der aanwezigen zeggen: „Tamarra wi *sa* taki na tori moro fara” (Morgen zullen wij het gesprek voortzetten). Geen onzekerheid, de bespreking *moet* worden hervat.

Wij willen ons ten bewijze van hetgeen wij opmerkten op anderen beroepen. In Amsterdam is er een vereniging van jonge Surinamers, voor het merendeel bestaande uit studenten, die zich noemt „Wie Egie Sanie” (Onze eigen dingen). Men stelt zich ten doel een eigen Surinaamse cultuur te scheppen of deze, voorzover al aanwezig, te bevorderen. In 1953 werd door „Wie Egie Sanie” een boekje uitgegeven ter herdenking van de emancipatie op 1 Juli 1863. Het is getiteld *Manspasie inie Sranan*.

De schrijvers der verschillende bijdragen, die ook aan het Surinaams de plaats willen geven, die het verdient, zullen toch zeker zich van hunne constructies terdege rekenschap hebben gegeven en zij zijn van de taal

zeker op de hoogte. Welnu, in *niet één* artikel — evenmin als in de bijbelvertaling — vinden wij voor het futurum het partikel *go*, maar steeds *sa*. En toch gaat het zeker niet over feiten, aan welker verwezenlijking bij de schrijvers onzekerheid bestaat, maar welker op-handen-zijn zij positief achten. Wij bepalen ons tot enkele voorbeelden. Eerst geven wij de vertaling en dan de oorspronkelijke tekst.

E. BRUMA schrijft, dat degenen, die zich verzetten tegen het streven der jongeren de Redimoesoe van 1953 kunnen worden genoemd. (De Redimoesoe, Roodmutsen, waren de soldaten, die tegen de Marrons, weggelopen slaven, werden uitgezonden). En dan volgt: Maar zoals de Redimoesoe niet de Emancipatie hebben kunnen beletten werkelijkheid te worden, evenmin zullen de Redimoesoe van nu de andere Emancipatie kunnen tegenhouden. Dit is toch wel een positieve „cry”. Toch lezen wij in de Surinaamse tekst: „So toe din Redimoesoe foe tidei no *sa* man hōrie na tra Manspasie foe kon”.

In een andere, niet gesigeneerde bijdrage wordt lof gebracht aan de heer KOENDERS, die begonnen is aan de wereld te tonen, dat Suriname zijn eigen cultuur heeft: En hij zal dat blijven doen ook tot de dag komt, dat ons volk die cultuur zal kunnen tonen en in zijn eigen taal zal kunnen spreken. De schrijver wil toch zeker geen twijfel uitdrukken omtrent het doorzettingsvermogen van de heer KOENDERS. En toch wordt: Hij zal dat blijven doen, in het oorspronkelijke gelezen: „A *sa* tan doe dati toe”.

CH. H. EERSEL bespreekt het proefschrift van dr RENS. Na een citaat daaruit vervolgt EERSEL: En toch [n.b. „en toch”] zullen wij eens de vraag hebben te beantwoorden: Is Negro-English to be or not to be. Daar is dus geen ontkomen aan. En toch in de Surinaamse tekst: „En tokoe wan dei wi *sa* habi foe piki”.

Ten slotte: In het boekje komt één bijdrage voor, die door een niet-Surinamer is geschreven. Het handelt over de alphabetisering van het Surinaamse volk. Wij mogen voor zeker aannemen, dat de schrijver vóór de publicatie zijn artikel aan een of meer informanten heeft voorgelegd; in elk geval heeft het de Redactie gepasseerd. De schrijver zet uiteen, hoe hij zich die alphabetisering voorstelt. Als die zó wordt aangepakt: dan zullen de mensen boeken willen hebben om te lezen, dan zullen zij die boeken ook moeten krijgen. Aan de verlangens voldaan zijnde, zal dus die leeshonger zéker worden gevoeld, het stillen daarvan zal geboden zijn. Maar in de oorspronkelijke tekst: „Dan din sma *sa* wanie boekoe foe lesie, dan din *sa* moesoe kiesie din boekoe disie toe”. Dit, terwijl er ook zou hebben kunnen staan: din *go* wani boekoe foe lesie, omdat *go* ook gebruikt wordt, als nadat er aan een voorwaarde voldaan is, iets zeker en spoedig gebeuren zal. Als ik hem zie, zal ik hem vragen, waarom hij dat gedaan heeft. Efoe mi si hem, mi *sa* (mi de *go*) aksi hem, sainde a doe dati. Toch gaf de schrijver de voorkeur aan *sa*. De schrijver is . . . J. VOORHOEVE.

Wij menen met het vorenstaande onze bezwaren tegen de passage uit het proefschrift en de 10e stelling te hebben gemotiveerd. De „oorspronkelijke waardebeoordeling” van de schrijver (*sa* futuraal aspect) was juist; de „gevoeliger analyse” heeft hem o.i. tot een conclusie gevoerd, die zeer aanvechtbaar, om niet te zeggen onjuist, is.